

України в умовах воєнного стану: матеріали V міжвідомчого наук.-практ. круглого столу (Київ, 20 квіт. 2023р.). - Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 179-182.

3. Морзинський О. О. Методика розслідування завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності. Київ, 2023. 66 с.

4. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.

5. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы методики расследования отдельных видов преступлений: дис...докт. юрид. наук. Харьков, 1967. 509 с.

6. Бахін В. П. Криміналістична методика: лекція. Київ, 1999. 24 с.

7. Мазур А. Межі початкового етапу розслідування. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2015. Вип. 61. С. 435-441.

8. Веліканов С.В. Класифікація слідчих ситуацій у криміналістичній методиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук :12.00.09 / С.В. Веліканов; Нац. юрид. акад. України. – Х., 2002. 22 с.

9. Мірковець О. М. Слідчі ситуації початкового етапу розслідування розбоїв, вчинених організованою групою. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 572–575.

10. Мірковець О. М. Розслідування розбоїв, вчинених організованою групою в Україні : дис. канд. юрид. наук. Спеціальність - 081 / Мірковець О. М. – Маріуполь, 2021. 258 с.

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.6.41>

ЛИСЕНКО Н.А.

**СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ТА ІНШІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ДІЇ, СПРЯМОВАНІ
НА ВИЛУЧЕННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС
РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ
ТА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**INVESTIGATIONS (DETECTIVES) AND OTHER PROCEDURE ACTIONS AIMED
AT RECOVERING MATERIAL SOURCES OF EVIDENCE DURING
THE INVESTIGATION OF FRAUD IN THE SPHERE OF VOLUNTARY
AND CHARITY ACTIVITIES**

Наукова стаття присвячена проблемним питанням проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на вилучення матеріальних джерел доказів під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності. Наголошено, що розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності відрізняється певною специфікою. Серед джерел доказів особливе місце у провадженнях щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності займають документи (паперові та електронні), які відіграють важливу роль, оскільки в них можуть відобразитися як обставини здійснення незаконних операцій, пов'язаних із здійсненням волонтерської та благодійної діяльності, так і фінансові махінації, що свідчать про незаконні дії. Своєчасна організація і проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, метою яких є вилучення та дослідження матеріальних об'єктів, є гарантією успішного розслідування. Зазначено, що під час вилучення та дослідження матеріальних об'єктів у провадженнях даної категорії слідчі нерідко стикаються з труднощами процесуального і організаційно-тактичного характеру. Адже документи і речові докази набувають форми доказів лише у разі правильного їх отримання, а також правильного процесуального оформлення результатів вилучення. Висвітлено проблемні питання та

труднощі, що виникають під час підготовки та проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на вилучення матеріальних джерел доказів під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності. Надано рекомендацій щодо найбільш ефективної організації і тактики проведення таких процесуальних дій у провадженнях даної категорії. Зроблено висновок, що серед слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на вилучення документів, найпоширенішими є обшук та тимчасовий доступ до речей та документів. Проведення вказаних процесуальних дій при розслідуванні шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності супроводжується низкою труднощів як процесуального, так і організаційно-тактичного характеру. Тому володіння правоохоронними органами інформацією щодо основних прийомів, методів та способів проведення обшуку та тимчасового доступу до речей та документів, а також специфіки злочинів зазначеного кримінального правопорушення, сприятимуть успіху.

Ключові слова: шахрайство, слідчі (розшукові) дії, волонтерство, благодійність, гуманітарна допомога, благодійні фонди, сфера волонтерської та благодійної діяльності, тактичний прийом, обшук, огляд, тимчасовий доступ до речей та документів.

The scientific article is devoted to the problematic issues of conducting investigative (search) and other procedural actions aimed at extracting material sources of evidence during the investigation of fraud in the field of volunteer and charitable activities. It was emphasized that the investigation of fraud in the field of volunteering and charitable activities differs in certain specifics. Among the sources of evidence, documents (paper and electronic) occupy a special place in proceedings related to fraud in the field of volunteering and charitable activities, which play an important role, as they can reflect both the circumstances of illegal transactions related to the implementation of volunteering and charitable activities, as well as financial manipulations that indicate illegal activities. The timely organization and conduct of investigative (search) and other procedural actions, the purpose of which is the seizure and examination of material objects, is a guarantee of a successful investigation. It is noted that during the seizure and examination of material objects in the proceedings of this category, investigators often face difficulties of a procedural and organizational-tactical nature. After all, documents and material evidence acquire the form of evidence only in the case of their correct receipt, as well as the correct procedural registration of the results of seizure. Problematic issues and difficulties that arise during the preparation and conduct of investigative (search) and other procedural actions aimed at extracting material sources of evidence during the investigation of fraud in the field of volunteer and charitable activities are highlighted. Recommendations are provided regarding the most effective organization and tactics of conducting such procedural actions in the proceedings of this category. It was concluded that among investigative (search) and other procedural actions aimed at seizing documents, the most common are search and temporary access to things and documents. Carrying out the specified procedural actions during the investigation of fraud in the field of volunteer and charitable activities is accompanied by a number of difficulties of both procedural and organizational and tactical nature. Therefore, the possession of law enforcement agencies with information on the main techniques, methods and methods of conducting a search and temporary access to things and documents, as well as the specifics of the crimes of the specified criminal offense, will contribute to success.

Key words: fraud, investigative (search) actions, volunteering, charity, humanitarian aid, charitable funds, the field of volunteering and charitable activities, tactical reception, search, inspection, temporary access to things and documents.

Постановка проблеми. Розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності відрізняється певною специфікою. Серед джерел доказів особливе місце у провадженнях щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності займають документи (паперові та електронні), які відіграють важливу роль, оскільки в них можуть відобразитися як

обставини здійснення незаконних операцій, пов'язаних із здійсненням волонтерської та благодійної діяльності, так і фінансові махінації, що свідчать про незаконні дії. Не менш важливу роль мають інші матеріальні джерела, що сприяють встановленню об'єктивної істини. Своєчасна організація і проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, метою яких є вилучення та дослідження матеріальних джерел доказів, є гарантією успішного розслідування. Проте під час вилучення і дослідження матеріальних джерел доказів у провадженнях щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності слідчі нерідко стикаються з труднощами як процесуального, так і організаційно-тактичного характеру.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми свідчить, що проблеми проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на вилучення документів, неодноразово розглядалися у наукових працях В. П. Бахіна, В. О. Коновалової, В. С. Кузмічова, М. В. Салтевського, С. М. Стахівського, Л. Д. Удалової, В. Ю. Шепітька, К. О. Чаплинського та інших вчених. Між тим, залишається ряд дискусійних та невирішених питань щодо проведення обшуків, оглядів документів, тимчасового доступу до речей та документів при розслідуванні шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності.

Метою статті є висвітлення проблемних питань, що виникають під час підготовки та проведення процесуальних дій, спрямованих на вилучення документальних джерел при розслідуванні шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, а також надання рекомендацій щодо найбільш ефективної організації і тактики проведення таких процесуальних дій.

Виклад основного матеріалу. Як показав аналіз кримінальних проваджень щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, у ході їх розслідування вилучаються та підлягають подальшому аналізу низка матеріальних об'єктів: 1) електронні та паперові документи, доказове значення яких пов'язано з їх змістом, або з матеріальною складовою (вивчення яких допомагає відтворити дії осіб, які мають відношення до протиправної волонтерської та благодійної діяльності); 2) речові докази, які зберегли на собі сліди шахрайства, або служили засобом вчинення цього кримінального правопорушення та ін.

Залучення речей та документів кримінального провадження відповідно до вимог кримінального процесуального закону можливе в основному в такі способи: 1) подання за власною ініціативою учасниками провадження, а також будь-якими іншими фізичними та юридичними особами; 2) витребування й отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, службових і фізичних осіб документів, їх копій, висновків ревізій, актів перевірок на вимогу сторони кримінального провадження та потерпілого; 3) вилучення документів під час обшуку, що проводиться на підставі ухвали слідчого судді; 4) тимчасовий доступ на підставі ухвали слідчого судді, суду, що полягає в наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої перебувають документи, можливість ознайомитися з ними, зробити їх копії, а в разі ухвалення відповідного рішення слідчим суддею, судом – вилученні (тимчасовий доступ заборонено до документів, зазначених у ст. 161 КПК України); 5) одержання на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження [1, с. 188].

З чого вбачається, що процесуальні дії тісно співвідносяться зі слідчими (розшуковими) діями як ціле і частина, що дозволяє перелічені слідчі (розшукові) та інші кримінально-процесуальні дії поділити на дві групи: а) процесуальні дії примусового характеру: обшук, слідчий огляд, тимчасовий доступ до речей і документів; б) дії, пов'язані з добровільним наданням інформації (документів): витребування і надання за власною ініціативою учасниками кримінального провадження [2, с. 383].

Найпоширенішим серед всіх процесуальних дій, спрямованих на вилучення речей і документів, є такий захід забезпечення кримінального провадження, як тимчасовий доступ до речей та документів, який проводиться у 91 % випадків під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності.

Втім, одним із необхідних засобів доказування на початковому етапі досудового розслідування ряду кримінальних правопорушень є організація і проведення обшуку, метою якого є виявлення й вилучення предметів і документів, які мають значення для встановлення істини в провадженні. Обшук – одна з проблематичних слідчих (розшукових) дій, що, вочевидь, пов'язано з дотриманням конституційних прав особи, складною процесуальною процедурою прийняття рішення про проведення обшуку та необхідністю врахування певних факторів, які впливають на його результативність. Головна відмінність обшуку від інших слідчих (розшукових) дій полягає у його примусовому й пошуковому характері [3, с. 72].

Важливе значення має правильне обрання організаційно-підготовчих заходів обшуку. При цьому, як звертає увагу В.С. Кузьмічов, до організаційної частини належать дії, що сприяють найраціональнішому проведенню розслідування, його плануванню, підготовці та проведенню слідчих (розшукових) дій, спрямованих на досягнення поставлених цілей, використанню технічних засобів, взаємодії суб'єктів розслідування. У тактичній частині розглядають дії, спрямовані на виконання завдань розслідування, прийняття тактичних рішень і визначення своєчасності проведення слідчих дій, оцінювання необхідності вжиття запланованих заходів, з урахуванням слідчої ситуації, що склалася [4, с. 52].

Як свідчить аналіз судово-слідчої практики, до організаційно-підготовчих заходів обшуку здебільшого відносяться: вивчення матеріалів провадження; збір орієнтуючої інформації про: особу злочинця, а також членів його сім'ї, родичів та знайомих; структуру та склад ЗУ; усі епізоди організованої злочинної діяльності; місця (об'єкти) обшуків; знаряддя (засоби) злочину та предмети, що здобуті злочинним шляхом і підлягають відшуканню тощо; аналіз й оцінка зібраної інформації та слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування, до ухвалення рішення про проведення обшуків; ухвалення рішення про проведення одночасних обшуків; планування та визначення часу проведення обшуків; створення оптимальних умов для проведення даної слідчої (розшукової) дії; визначення та підготовка необхідних транспортних, науково-технічних та інших спеціальних засобів (озброєння); добір необхідних учасників для проведення одночасних обшуків; визначення способу фіксації ходу та результатів обшуків; розробка заходів, що передбачають дії учасників обшуку у випадках виникнення не передбачуваних ситуацій або ускладнень; складання плану проведення одночасних обшуків; проведення інструктивної наради серед усіх учасників слідчої дії [5].

Разом з тим, перед обшуком постає питання про з'ясування переліку документів, в яких відображено сліди шахрайських дій. Такими документами можуть бути:

1. Документи, що підтверджують юридичні факти: підтверджують особистий статус та сімейні зв'язки (свідоцтво про шлюб, свідоцтво про смерть); підтверджують особу та громадянство (паспорт, водійське посвідчення); договори, угоди, інші юридичні документи, що підтверджують юридичні права та обов'язки.

2. Документи, що свідчать про обставини вчинення протиправних дій: документи, що містять інформацію про обставини вчинення шахрайства (заяви, скарги); документи, що містять інформацію про причетність особи до протиправних дій (скріншоти переписки, фотографії, записи телефонних розмов, різноманітні квитанції).

3. Документи, що є знаряддям вчинення шахрайства: підроблені документи, що використовувалися для обману інших осіб; печатки, штампи, що використовувалися для підробки документів; електронні носії інформації.

До того ж необхідно з'ясувати дані осіб, які володіють певними документами та їх місцезнаходження, місця зберігання документів, а також можливість не примусового порядку отримання таких документів (в порядку тимчасового доступу до речей та документів).

Під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності може виникнути необхідність у вилученні документів в наступних органах та організаціях: органах державної реєстрації; у мобільних операторів; в інтернет-провайдерів; у банківських установах; Центрі надання адміністративних послуг; органах місцевої влади; громадських організаціях; благодійних фондах; штабах місцевого ТРО чи ЗСУ; медичних закладах; державній міграційній службі; ОСББ тощо.

Під час прийняття рішення про спосіб вилучення, необхідно продумати можливість добровільної видачі таких документів у вигляді тимчасового доступу до речей та документів, щоб уникнути примусових дій та можливого оскарження рішень щодо проведення обшуку за відсутності таких підстав.

Як показав аналіз судово-слідчої практики та опитування практичних працівників, при розслідуванні шахрайства саме під час проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на отримання інформації з матеріальних джерел, здебільшого постає питання щодо обмеження прав і свобод осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Здебільшого вимушене втручання у права громадян відбувається під час проведення обшуку через необхідність вилучення та огляду низки предметів та документів, які мають відношення до справи, містять у собі інформацію про обставини шахрайства або є засобом вчинення таких кримінальних правопорушень. Як звертає увагу Н. В. Павлова, нерідко на практиці під виглядом огляду або тимчасового доступу до речей та документів проводиться обшук, що зумовлює у подальшому визнати результати

проведення слідчої (розшукової) дії недопустимими, а права особи, в якій проводився такий обшук порушеними [6].

Натомість, є й випадки, коли особи, у володінні яких знаходилися речі та документи, що мають значення для справи, відмовляють у наданні доступу до них. За таких обставин слідчі вимушені переключатися на примусове вилучення вказаних об'єктів. У ряді випадків слідчі відразу приймають рішення про проведення обшуку, оскільки розуміють про неможливість добровільної видачі таких об'єктів. До того ж, нерідко виникає необхідність діяти раптово, із метою унеможливлення знищення об'єктів, що мають значення для справи, а також досягнення інших тактичних завдань, наприклад: з метою відшукування у житлі злочинця, виявлення і вилучення предметів і цінностей, здобутих злочинним шляхом або тих, що були знаряддям злочину, для забезпечення відшкодування збитків, завданих кримінальним правопорушенням тощо [7].

Серед проблем обшуку опитувані також вказали на поширення ситуацій, коли раптово виникає необхідність вилучення предметів та документів, які не були зазначені в ухвалі слідчого судді про дозвіл на проведення обшуку, але у ході пошукових дій з'ясувалося, що вони також мають доказове значення у кримінальному провадженні. У п. 7 ст. 234 КПК окреслені обов'язкові вимоги вказувати у клопотанні про проведення обшук індивідуальні або родові ознаки речей, документів, іншого майна або осіб, яких планується відшукати, а також їхній зв'язок із вчиненим кримінальним правопорушенням. Між тим, законодавець передбачив й випадки, коли не очікувано під час обшуку виявляються речі та документи, що не вказані в переліку. Зокрема, вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукування в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном. Однак слідчому необхідно уважно відноситися до строків подачі клопотання до слідчого судді, щоб не втратити доказову інформацію, яка міститься у вилучених документах [8].

Слід зазначити, що обшук під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності сполучається із трудомісткими заходами, пов'язаними не тільки із необхідністю вилучення паперових документів і предметів, які виступають речовими доказами, а також комп'ютерної техніки і електронних носіїв інформації.

Особливості обшуку засобів комп'ютерної техніки полягають у тому, що після прибуття на місце обшуку слідчий має вжити усіх заходів, спрямованих на запобігання можливому пошкодженню і знищенню інформації. Для цього забезпечується контроль за безперерйним електропостачанням електронно-обчислювальних машин та їх мереж, припиняється доступ сторонніх осіб на об'єкт, де проводять обшук тощо [9, с. 132].

Існує два основних способи вилучення комп'ютерної інформації: вивчення всієї комп'ютерної інформації безпосередньо під час обшуку з подальшим вилученням тільки тієї інформації, що уявляє інтерес для провадження, або вилучення всіх виявлених засобів комп'ютерної техніки з подальшим вивченням наявної на них інформації. Разом із тим, слід зазначити, що у ч. 2 ст. 168 КПК йдеться, що вилучення таких інформаційних систем здійснюється лише у разі, якщо вони безпосередньо зазначені в ухвалі слідчого судді, суду. Якщо електронні носії інформації не вказані в ухвалі, а їх вилучили, законодавець розцінює це як грубе порушення норм кримінального процесуального законодавства [7, с. 132].

У процесі вилучення документів залежно від мети використання документа у кримінальному провадженні необхідно визначити таке: 1) оригінал документа; 2) дублікат документа (документ, виготовлений таким самим способом, як і його оригінал); 3) копія документа; 4) копії інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах; 5) електронний носій інформації; 6) документи, що виконані у вигляді рукописних записів, як буквених, так і цифрових (коли надаються угоди, розписки й інші акти, пов'язані з реалізацією прав і обов'язків громадян) [2, с. 382].

При цьому, якщо планується вилучити документи, значення яких слідчий самостійно визначити не може, слід запрошувати спеціаліста відповідного профілю (бухгалтера, податківця, спеціаліста у галузі комп'ютерних технологій). В основному робота з документами потребує комплексного застосування криміналістичних засобів та економічних методів із залученням фахівців різного профілю [9, с. 84].

Натомість, у цьому розрізі постає питання: чи можна буде використовувати у подальшому не сервісне обладнання, а електронні копії як докази у кримінальному провадженні. З цього приводу О. Бургай зазначає, що електронна інформація, отримана шляхом копіювання з відповідного пристрою, стає «електронним доказом», якщо її процесуальне оформлення здійснено

у визначеному порядку. Вона має бути закріплена на відповідних носіях, про що вказується у протоколі із зазначенням технічних засобів та програм, за допомогою яких здійснювалося копіювання такої інформації. Під час копіювання електронної інформації обов'язково має проводитися відеозапис із зазначенням технічних засобів, які використовувалися для його проведення [10].

У свою чергу, паперова копія веб-сторінки як електронного доказу являє собою роздрукований на принтері скріншот цієї веб-сторінки. Незважаючи на те, що відповідно до ч. 3 ст. 100 ЦПК паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом, вона засвідчується за тими ж правилами, що й копія письмового доказу. Неналежне процесуальне оформлення копії веб-сторінки призводить до того, що суд не приймає її до уваги як допустимий доказ [11, с. 175].

Висновки. Серед слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на вилучення документів, найпоширенішими є обшук та тимчасовий доступ до речей та документів. Проведення вказаних процесуальних дій при розслідуванні шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності супроводжується низкою труднощів як процесуального, так і організаційно-тактичного характеру. Тому володіння правоохоронними органами інформацією щодо основних прийомів, методів та способів проведення обшуку та тимчасового доступу до речей та документів, а також специфіки злочинів зазначеного кримінального правопорушення, сприятимуть успіху.

Список використаних джерел:

1. Слободзян А. Документ як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 184-190.
2. Марушев А. Д. Організаційно-тактичні питання застосування кримінально-процесуальних дій для вилучення документів у процесі розслідування кримінального банкрутства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 380-383.
3. Шаповал О. В. Особливості організаційно-тактичного забезпечення обшуку під час розслідування економічних злочинів. *Судова апеляція*. 2016. № 4 (45). С. 71-79.
4. Кузьмічов В. С. Криміналістичний аналіз розслідування злочинів : монографія. Київ : НАВСУ НВТ «Правник», 2000. 450 с.
5. Чередник К. О. Розслідування шахрайства на ринку нерухомості, вчиненого злочинними угрупованнями : дис. канд. юрид. наук / Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Київ, 2019. 270 с.
6. Павлова Н. В. Щодо важливості дотримання прав і свобод особи під час проведення обшуку при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 1. С. 190-196.
7. Коршун О. В. Провадження обшуку та тимчасового доступу до речей та документів при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері нерухомості. *Юридична наука*. 2020. № 3. С. 199-204.
8. Венгерова Ю. В. Слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії з вилучення документальних джерел доказів під час розслідування злочинів у сфері туристичної діяльності. *Науково-практичний господарсько-правовий журнал Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 250-255.
9. Попова І. М. Розслідування шахрайств, пов'язаних із залученням коштів громадян на будівництво житла : дис. на здоб. наук. ступ. к.ю.н. зі спеціальності 12.00.09. Міністерство внутрішніх справ України. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2011. 250 с.
10. Бургай О. Носії речових доказів. *Закон і бізнес*. 2020. https://zib.com.ua/graphics/logotype_zib_small_ua.gif.
11. Чванкін С. А. Веб-сторінка як електронний доказ у цивільному судочинстві в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2020. № 62. С. 172-177.